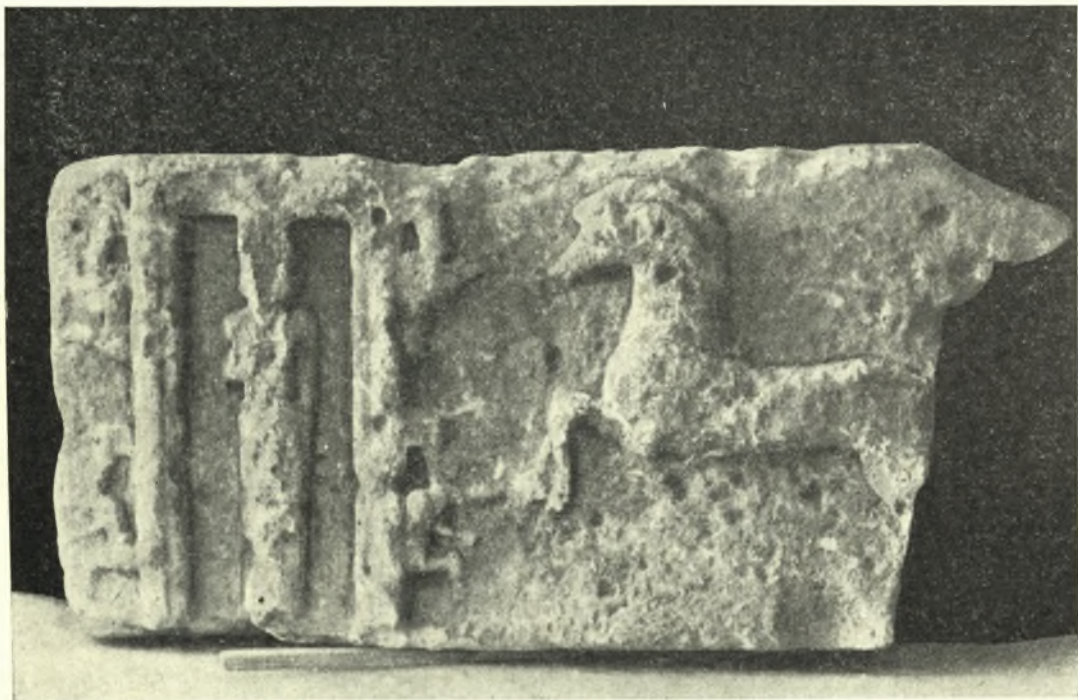

ΝΑΟΣ ΗΡΑΣ ΣΑΜΙΑΣ ΕΝ ΚΥΔΩΝΙΑ, ΚΡΗΤΗΣ

ΥΠΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ. ΘΕΟΦΑΝΕΙΔΗ

Τὸ θέρος τοῦ 1935, κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς «Κλινικῆς Πεντάρη» ἐν τῇ θέσει «Νέα καταστήματα» τῆς πόλεως Χανίων καὶ δὴ εἰς τὸ βάθος τῆς «Πλατείας 1878» (ὅπου νῦν ὁ ὑπόστεγος σταθμὸς τῶν αὐτοκινήτων ΣΠΑΝΧ), ἀνε-

Εἰκ. 1. Ἀρχαῖον ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου Χανίων.

φάνησαν λείψανα μεγάλου ἐπιμήκουσ ἀρχαίου κτίσματος. Τοῦ κτίσματος ἐκείνου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβώσωμεν οὔτε τὰς διαστάσεις, οὔτε τὸ εἶδος, διότι, ὅταν, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἐφθάσαμεν, τὸ πρῶτον, εἰς Χανιά πρὸς ἀνάληψιν τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δυτικῆς Κρήτης, καὶ τὰ θεμέλια τοῦ κτίσματος εἶχον ἤδη ἐξ ὀλοκλήρου ἀνασκαφῆ καὶ τὸ ἀνευρεθὲν ἀρχαῖον ὑλικὸν εἶχε πλέον χρησιμοποιοηθῆ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς κλινικῆς. Κατωρθώσαμεν ὁμῶς, πολλῶ ὕστερον, νὰ ἀνακαλύψωμεν τὸ μόνον διασωθὲν, ἐκ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης, σημαντικὸν μνημεῖον αὐτοῦ – τὸ εἰκονιζόμενον ἐνταῦθα (εἰκ. 1) ἀνάγλυφον, τὸ ὅποτον, ἔκτοτε φυλασσόμενον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῶν ἀδελφῶν Νικ. καὶ Ἰωάνν. Ἀννιτσάκη, ἰδιοκτητῶν τῆς Κλινικῆς, μετεφέρθη ἐκεῖθεν εἰς τὸ Ἀρχ. Μουσεῖον Χανίων, τῷ 1943, καὶ κατεγράφη ἐν τῷ εὐρετηρίῳ τῶν Γλυπτῶν ὑπ' αὐξ. ἀριθμὸν 92.

Τὸ ἀρχαῖον τοῦτο εἶναι πωρίνη πλάξ (μήκους 0.80 μ., πλάτους ἢ ὕψους 0.40 καὶ πάχους 0.10) ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν δεξιάν στενήν πλευρὰν καὶ ὀλίγον τι κατὰ τὴν κάτω μακρὰν, φέρει δέ, ἐπὶ τῆς μιᾶς εὐρείας ἐπεξεργασμένης ἐπιφανείας, τὴν ἐξῆς ἀνάγλυφον, σχεδὸν πρόστυπον παράστασιν: Ἀριστερὰ ναῖσκον ἐν παραστάσι, ἐν σχήματι θυρώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἴσταιται ξοανόμορφον ἄγαλμα ὀρθίας θεᾶς. Ἡ θεά, τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον εἶναι σχεδὸν ἀποτετριμμένον, φέρει ὑψηλὸν πόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, φορεῖ ποδήρη χιτῶνα καὶ ἔχει τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ στήθους, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἐντελῶς καθειμένην ἐπὶ τοῦ μηροῦ, καὶ τοὺς πόδας ἠνωμένους. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς καθέτου ἐπιφανείας ἐκατέρας τῶν παραστάδων ἢ τοίχων τοῦ ναῖσκου διακρίνονται ἀνὰ δύο πολεμισταὶ φοροῦντες κράνος καὶ κρατοῦντες τόξον. Κάθηνται ἐπὶ προεξοχῆς, ὁ εἷς κατὰ τὸ ἄνω καὶ ὁ ἕτερος κατὰ τὸ κάτω σχεδὸν ἄκρον τῶν τοίχων. Καὶ τὰ δύο ἐκατέρωθεν ζεύγη ταῦτα τῶν πολεμιστῶν ἔχουσιν ἐστραμμένα τὰ νῶτα πρὸς τοὺς τοίχους, ἐφ' ὧν ἀκκουμβοῦν, παρίστανται δὲ ἀτενίζοντες οἱ μὲν δύο πρὸς δεξιὰ, οἱ δ' ἕτεροι δύο πρὸς ἀριστερὰ καὶ τοξεύοντες κατ' ἐπερχομένου ἐχθροῦ. Τοιοῦτος ἐχθρὸς φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ δεξιόθεν τοῦ ναῖσκου ἐπερχόμενος καλπάζων θυμοειδῆς ἵππος (ἐλλείπουσι τὰ ὀπίσθια αὐτοῦ), ὑπεράνω τῆς ράχως τοῦ ὁποίου διακρίνονται κατὰ τὸ μέσον μὲν ἴχνη ἰνίων, κατὰ δὲ τοὺς γλουτοὺς τὰ ἴχνη χειρῶν ἠνιόχου ἰπέως ἢ ἀναβάτου ἄρματος.

Τοιοῦτος ἐχθρὸς—ἵππος μεθ' ἰπέως—πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ ἀριστερόθεν τοῦ ναῖσκου, ὁπόθεν βάλλουσιν οἱ ἐκεῖ τοξόται (βλ. ἐν *Forschungen auf Kreta 1942* περιγραφὴν ὑπὸ U. JANTZEN, σ. 80 καὶ εἰκόνα ἐν πίν. 56 εἰκ. 5).

Τὸ σχῆμα τῆς πλακός (8.80 × 0.40), ἢ ἀνάγλυπτος ἐπ' αὐτῆς παράστασις ἀγάλματος θεᾶς, ἵππου, εἶτι δὲ καὶ ἡ ἐξυπακουομένη συνέχισις τοῦ θέματος δεικνύουσιν ὅτι τὸ ἀρχαῖον τοῦτο εἶναι πλάξ ζωφόρου ναοῦ.

Ἡ ἀνάγλυπτος αὕτη πλάξ ζωφόρου, εἶναι ἔργον ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ἡ ἀρχαϊκότης αὐτοῦ ἀποδεικνύεται γενικῶς μὲν ἐκ τοῦ πωρίνου ὕλικου, τοῦ συμφυρμού μετωπικότητος καὶ λοξότητος τοῦ σχήματος, δι' οὗ ἀποδίδονται αἱ μορφαί, ὡς καὶ ἐκ τῆς διατάξεως τῆς παραστάσεως εἰς τὴν ἰδίαν γραμμὴν, ἢτοι ἐπὶ ἐπιφανείας ἐντελῶς ἐπιπέδου καὶ οὐχὶ κατ' ἰδιαίτερα ἐπίπεδα, εἰδικώτερον δὲ ἐκ τοῦ σχήματος τῶν εἰκονιζομένων μορφῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς μὲ τὸν ξοανοειδῆ αὐτοῦ τύπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ ἵππου μὲ τὸ ὄξυ ρύγχος, τὴν ἐσχηματοποιημένην στεφανοειδῆ χαίτην καί, ἰδίως, τὸ ὑπεράγαν ἐπίμηκες τοῦ σώματος. Παράβαλε τὰς μορφὰς ταύτας πρὸς ἐκείνας τῶν ἐξῆς ἐξηκριβωμένως ἀρχαϊκῶν κρητικῶν γλυπτικῶν ἔργων:

1) Ἐπὶ τοῦ κρητικῆς τέχνης τῶν μέσων τοῦ ἐβδόμου π.χ. αἰῶνος ἀγάλματος τῆς Auxerre (ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λούβρου) (εἰκ. 2), τὸ ὁποῖον, ἐκτὸς τῆς στρογγυλότητος τοῦ κάτω ἡμίσεος, ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς τοποθέτησιν τῶν χειρῶν, τὴν μὲν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους, τὴν δὲ ἀριστερὰν καθειμένην κατὰ μῆκος τοῦ μηροῦ (BUSCHOR, *Die Plastik d. Griechen*, σ. 17).

Εἰκ. 2.
Ἡ Κόρη τῆς Auxerre.

2 - 3) Ἐπὶ τῶν δύο ὁσαύτως κρητικῶν ἀγαλμάτων τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος — τοῦ ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἡρακλείου Κρήτης ἀγάλματος θεᾶς μετὰ πόλου ἐκ Πριναῖ (προχείρως F. MATZ, *Gesch. gr. Kunst*, σ. 177 πίν. 84) καὶ τοῦ ἐν τῷ Metropolitan Museum ἀγαλματιοῦ θεᾶς μετὰ πόλου ἐκ Πραισοῦ (G. RICHTER, *The Sculpture...*, εἰκ. 14).

4) Ἐπὶ τῶν τριῶν ἀναγλύπτων ἔργων, ἅτινα εὐρέθησαν ἐν τῷ ἀρχαίῳ ναῷ τοῦ Πριναῖ Κρήτης, καὶ τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται εἰς τὸ 625 - 620 π.Χ., ἴτοι:

α) Ἐπὶ πίθου κεκοσμημένου δι' ἐκτύπου παραστάσεως δύο ἀντωπῶν ἵππων ἰσταμένων ἐκατέρωθεν ἀγάλματος πτερωτῆς θεᾶς (Ποτνιαίας θηρῶν ἢ Ἀρτέμιδος) (εἰκ. 3) (*Annuario I*, 1914, σ. 69 εἰκ. 38).

Εἰκ. 3. Πότνια θηρῶν ἐξ ἀναγλύφου πίθου τῆς Κρήτης

β) Ἐπὶ πίθου μὲ ἐκτυπον παράστασιν ἐφίππων καὶ ἀρματοδρομούντων πολεμιστῶν ἐνώπιον θεᾶς (*Annuario*, ἔ.ἀ. σ. 70 εἰκ. 39).

γ) Ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου Κρήτης πωρίνης ζωφόρου τοῦ ναοῦ τοῦ Πριναῖ μὲ ἀνάγλυπτον παράστασιν πομπῆς ἐνόπλων ἱππέων «ἀκονιζόντων ἀφ' ἵππου» (εἰκ. 4) (*BUSCHOR*, ἔ.ἀ. σ. 15).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῆς παραβολῆς περὶ τῆς ἐν γένει ἀρχαιότητος τῆς ὑπὸ μελέτην ζωφόρου. Ὡς συνάγεται δὲ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς πρὸς τὴν τῶν ὡς ἄνω κρητικῶν πλαστικῶν δημιουργημάτων διαφόρων ἀρχαϊκῶν περιόδων, τὸ ἡμέτερον ἀνάγλυφον, ὡς ἀποδίδον ἐναργῶς τὴν πλαστικὴν διαμόρφωσιν τῆς εἰκονιζομένης παραστάσεως, δεόν νὰ θεωρηθῇ καὶ χρονολογηθῇ ὡς

ἔργον τῆς ὀρίμου ἀρχαϊκῆς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἄλλὰ ποῖον εἶναι τὸ θέμα τῆς παραστάσεως αὐτοῦ;

Ἐκ τῶν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου παραβληθεισῶν ἀνωτέρω γλυπτικῶν παραστάσεων θεαινῶν καὶ ἵππων κρητικῆς τεχνοτροπίας, ἢ ἐπὶ τῶν πίθων τοῦ Πριναῖ ἔκτυπος συνθετικὴ παράστασις ἵππων ἐκατέρωθεν θεᾶς μετὰ πόλου (α) καὶ ἢ ἔκτυπος παράστασις ἐφίππων καὶ ἀρματοδρομούντων πολεμιστῶν πρὸς θεάν (β), καὶ δὴ ἢ ἀνάγλυπτος πωρίνη ζωφόρος τοῦ Πριναῖ μὲ τοὺς ὀπλοφόρους ἱππεῖς προσερχομένους ἐν πομπῇ πρὸς τὴν λατρευομένην ἐν τῷ ναῷ τοῦ Πριναῖ θεάν μετὰ πόλου (γ) — αἱ ἀρχαϊκαί, δηλονότι, κρητικαὶ αὗται παραστάσεις μὲ τὴν σύνθεσιν τῶν τὴν ὑπενθυμιζουσαν τὴν τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου θὰ ἦγόν τινα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἢ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου παριστανωμένη ἐν παρομοίᾳ σκηνογραφίᾳ μεθ' ἵππων θεὰ μετὰ πόλου θὰ εἶναι πιθανῶς ἢ λατρευομένη ἐν Κρήτῃ (Πριναῖ ἢ Πραισοῦ) ἀγνώστου ὀνόματος θεὰ (Πότνια Θηρῶν ἢ Ἀρτεμις;). Τοῦτο θὰ ὑπέθετε τις ἀδιστάκτως, ἐὰν τὸ θέμα τῆς παρομοίας ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν παραστάσεως ἐδείκνυεν εἰρηνικὴν, ἐορταστικὴν, πομπὴν, ὅπως τὸ τῆς ζωφόρου τοῦ Πριναῖ καὶ οὐχὶ πολεμικὴν, ὅπως τὸ ἡμέτερον ἀνάγλυφον.

Διότι τὸ θέμα τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν εἰκονίζει προφανῶς ἔνοπλον ἀπόπειραν ἀπαγωγῆς λατρευτικοῦ ἀγάλματος ἐκ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ.

Ἐπιδρομεῖς, εἰς ἐξυπακουομένην σειρὰν ἀρματοδρομοῦντων πολεμιστῶν, ἐπέρχονται δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοῦ ναΐσκου, ἐν τῷ ὁποίῳ φυλάσσεται τὸ ἄγαλμα, ἐνῶ οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ ξοάνου ἀποκρούουσιν αὐτούς, βάλλοντες διὰ τόξου ἐναντίον τῶν ἐπερχομένων ἐχθρῶν. Ἡ παράστασις αὕτη ἀπαγωγῆς ἐπὶ ζωφόρου ναοῦ φανερώνει, βεβαίως, σχετικὸν μῦθον ἢ παράδοσιν ἱστορικοῦ γεγονότος περὶ τῆς λατρευομένης ἐν

Εἰκ. 4. Τμήμα ζωφόρου ἐκ Πριναῖ Κρήτης.

τῷ ναῷ θεότητος δηλοῖ, τοῦτέστι, θέμα ἐξεικονίζον τὸ ἐξαιρετικὸν ἢ τὸ κύριον γεγονός τῆς ἱστορίας τοῦ ἀγάλματος, πρὸς ἕξαρσιν τῆς δυνάμεως καὶ ἀρετῆς τῆς παριστανωμένης θεότητος.

Ἄλλ' ἐν Κρήτῃ οὐδεμία ἀναφέρεται παράδοσις ἀπαγωγῆς ἀγάλματος, οὐδ' ὑπάρχει ἐξ ἄλλης ἀρχαίας πηγῆς μνεία περὶ τοιούτου τινὸς συμβάντος ἐν Κρήτῃ. Ἀρπαγαὶ ἢ ἀπόπειραι ἀπαγωγῆς ἀγαλμάτων γνωστὰ ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφέρονται μεταξὺ ἄλλων: 1) Ἡ ὑπὸ τῶν Αἰγινήτων ἀρπαγὴ ἐξ Ἐπιδάουρου τῶν ξοάνων Αὐξησίας καὶ Δαμίας (ΗΡΟΔ. V 82-88 καὶ ΠΑΥΣ. II 30, 4. 32, 2). 2) Αἱ ὑπὸ τῶν Ἐπιδανυρίων ἀπόπειραι ἀπαγωγῆς τῶν δύο ξυλίνων ξοάνων ἐξ Αἰγίνης, τὰ ὅποια ἔκρουσαν οἱ Αἰγινήται ἢ ἐξηφάνισαν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐπίθετον τῆς Ἀφαίας (ΠΑΥΣ. II 30, 4) καὶ 3) Ἡ ἀπόπειρα ἀπαγωγῆς τοῦ ξοάνου τῆς Ἡρας ἐκ τοῦ ἐν Σάμφῳ ἱεροῦ αὐτῆς ὑπὸ τῆς ἐξ Ἄργους ἱερείας Ἀδμήτης, ἣτις, τῇ εἰσηγήσει τῶν Ἀργείων, ἀπεπειράθη, διὰ χρηματισθέντων ὑπ' αὐτῆς Τυρρηνῶν ναυτῶν, νὰ μεταφέρῃ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς εἰς τὴν ἀρχικὴν κοιτίδα τῆς, εἰς τὸ Ἄργος, ὁπόθεν μετέφερον ἄλλοτε αὐτὸ εἰς Σάμον οἱ Ἀργοναῦται (ΠΑΥΣ. VII 4, 4) καὶ ἔνθα, μάλιστα, ἐφυλάσσοντο ἱεροὶ αὐτῆς ἵπποι (ΔΙΟΔ. IV 15) ἀλλ' ὡς ἐκ θαύματος ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ τῆς. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγο-

νότος τούτου έτελειτο έκτοτε έν τῷ Ἡραίῳ τῆς Σάμου έτησίως ἡ έορτῆ « Τόνεα » (Μηνόδοτος παρ' ΑΘΗΝΑΙΩ XV 672), καθ' ἣν τὸ ἄγαλμα τῆς Θεᾶς — « τὸ βρέτας » — κοσμούμενον χαρμοσύμως, μετεφέρετο εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἡραΐτου ὄρμου, ὁπόθεν ἀπειραδῆσαν οἱ Τυρρηνοὶ νὰ τὸ ἀπαγάγωσιν, ἐκεῖ δὲ τότε ἐγίνοντο δημοτελεῖς θυσίαι (Μηνόδοτος ὡς ἀνωτέρω καὶ ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ V 28).

Καὶ νῦν, ἀποκλειομένης κρητικῆς παραδόσεως ἢ ἄλλοθεν ἱστορικῆς μνείας περὶ ἀπαγωγῆς Κρητικοῦ ἀγάλματος, προβάλλεται τὸ ζήτημα μήπως ἡ παράστασις τῆς ὑπὸ μελέτην ζωφόρου ἡμῶν εἰκονίζει μίαν τῶν ἀναφερομένων ὑπ' ἀρχαίων συγγραφέων ὡς ἀνωτέρω ἀποπειρῶν ἀρπαγῆς.

Κατ' εὐτυχή σύμπτωσιν, ἐν Κυδωνία ἐκτίσαν ναοὺς καὶ Σάμιοι καὶ Αἰγινῆται. Τῷ ὄντι, Σάμιοι, καθ' ἃ ἱστορεῖ ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (III 59), φεύγοντες τὴν τυραννίδα τοῦ τυράννου Πολυκράτους, μετηνάστευσαν εἰς Κρήτην, ἐκδιώξαντες δ' ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Κυδωνίας τοὺς ἐν αὐτῇ ἐγκατεστημένους πρότερον, ἄγνωστον πότε καὶ πῶς, Ζακυνθίους, ἐπανίδρυσαν τὴν Κυδωνίαν, τῷ 524 π. Χ. Οἱ οὕτως συνοικήσαντες τὴν Κυδωνίαν Σάμιοι παρέμειναν κύριοι τῆς Κυδωνίας, ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ ἠϋδαιμόνησαν, ἐξωραΐσαντες ταύτην καὶ μὲ πολλὰ ἱερὰ καὶ ναοὺς (ΗΡΟΔΟΤΟΣ ὡς ἀνωτέρω).

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρει ὀνομαστὶ τὰ ἱδρυθέντα ὑπὸ Σαμίων ἱερὰ πλὴν τοῦ τῆς Δικτύνης, τῆς ἄλλως καλουμένης Βριτομάρτιος, ἣτις, κατὰ τὸν ΠΑΥΣΑΝΙΑΝ II 3 ἦτο αὐτῆ αὐτῆ ἢ θεὰ Ἄφαία τῶν Αἰγινητῶν. Ὁ ΗΟЕСК (Κreta τόμ. II, σ. 165 πρὸ βλ. καὶ ROSCHER'S Lex. Myth. I, 388 καὶ 583), ἐρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἡροδότου, φρονεῖ ὅτι οἱ Σάμιοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κτίσωσι τοιοῦτον ναόν (τῆς Ἀρτέμιδος - Ἀφαιᾶς - Δικτύνης ἢ Βριτομάρτιος) καὶ νὰ μὴ κτίσωσι καὶ ναὸν τῆς Ἥρας, τῆς πολιούχου τῆς ἑαυτῶν πατρίδος θεᾶς Ἥρας.

Ἡ Κυδωνία αὕτη τῶν Σαμίων ἀνεπτύχθη ἐντὸς πενταετίας εἰς τοιαύτην ἀκμὴν καὶ δύναμιν, ὥστε νὰ προκαλέσῃ τὸν φθόνον τῶν θαλασσοκρατούντων τότε Αἰγινητῶν, οἵτινες, τῇ συμπράξει καὶ βοηθείᾳ ὀλοκλήρου τῆς Κρήτης, κατέλαβον, κατόπιν νικηφόρου ναυμαχίας, τὴν Κυδωνίαν τῷ 515 π. Χ., ὡς ἱστορεῖ ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (III 59).

Ἐκ τῆς Αἰγινητικῆς ταύτης καταλήψεως τῆς Κυδωνίας ἐξηγεῖται καὶ ἀπὸ ταύτης χρονολογεῖται καὶ ἡ εἰσαχθεῖσα εἰς Κρήτην λατρεία τῆς Ἀφαιᾶς τῶν Αἰγινητῶν καὶ ἡ συνταύτισις καὶ συγχώνευσις ταύτης μετὰ τῶν ἐγγχωρίων θεαινῶν Δικτύνης καὶ Βριτομάρτιος (ΠΑΥΣ. III 14, 2), τῶν ὁποίων τὸ κατ' ἐξοχὴν ἱερὸν — τὸ Δικτύνναιον — εὐρίσκετο ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Τιτύρου.

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν τούτων ἐνδείξεων συνάγεται ὅτι ὁ ναός, ὅστις ἐκοσμεῖτο μὲ τὴν ἀνευρεθεῖσαν ζωφόρον, δὲν ἦτο ἔργον Αἰγινητῶν, καθ' ὅτι ἡ ζωφόρος θὰ ἔφερε τότε ἢ τὴν παράστασιν ἀπαγωγῆς δύο ξοάνων — τῆς Δαμίας καὶ τῆς Αὐξησίας — καὶ οὐχὶ ἐνός, ὅπως παριστᾷ τὸ ἡμέτερον ἀνάγλυφον ἢ, ἔστω, παράστασιν ἀπαγωγῆς τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀφαιᾶς, περὶ τῆς ὁποίας, ὁμως, οὐδεμία ὑπάρχει παράδοσις ἀπαγωγῆς ξοάνου τῆς, οὐδὲ παρίσταται αὕτη φέρουσα πόλον.

Φρονοῦμεν, συνεπῶς, ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν παράστασις εἰκονίζει τὴν παράστασιν τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ ξοάνου τῆς Σαμίας Ἥρας ἐκ

τοῦ ἐν Σάμῳ ἱεροῦ αὐτῆς καὶ παριστᾶ τὴν τελουμένην ἐν Σάμῳ σχετικὴν ἑορτὴν τῶν Τοναίων, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑπὸ τῆς Ἀδμήτης ἀποπείρας ἀπαγωγῆς τοῦ ξοάνου τῆς Ἑρας κατὰ τὰ ἀνωτέρω.

Ὁ ἀποκαλυφθεὶς, ἄρα, ναὸς εἰς ὃν ἀνήκεν ἡ ζωφόρος, ἦτο ναὸς τῆς Ἑρας — Ἑραῖον ἐν Κυδωνία — τὸν ὁποῖον ἔκτισαν ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ναῶν οἱ ἐπανιδρύσαντες, τῷ 524 π. Χ., τὴν Κυδωνίαν τῆς Κρήτης Σάμιοι φυγάδες ἐκ Σάμου.

Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης συνηγοροῦν ἡ ἀρχαικότης τῆς ζωφόρου — τῆς ὠρίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἣτοι τοῦ τέλους τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγένετο καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Σαμίων ἐν Κυδωνία Κρήτης, — ἡ παράστασις τοῦ ξοανομόρφου ἀγάλματος μὲ τὸν πόλον, ὅπως ἦτο τὸ λατρευτικὸν ἄγαλμα τῆς Σαμίας Ἑρας, ἡ τοποθέτησις του ἐντὸς ναΐσκου (κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν νομισμάτων τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, εἰς 5, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ ξοανόμορφον ἄγαλμα παρίσταται ἰδρυμένον ἐντὸς ναΐσκου, ἡ δὲ θεὰ εἰκονίζεται ὀρθία ἰσταμένη μὲ κάλαθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ κρατοῦσα φιάλην εἰς τὰς χεῖράς της ἐξ ἑκατέρας τῶν ὁποίων κρέμανται ἱερὰ ταινία, ὅπως ὅταν τοῦτο ἐκοσμεῖτο κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Τονέων), ἡ τοποθέτησις του ἐντὸς ναΐσκου καὶ ἐν Σάμῳ καὶ ἐπὶ τῆς ζωφόρου τῆς Κυδωνίας καί, τέλος, τὸ θέμα τῆς ἀπαγωγῆς ἐν τῇ ἐξεικονίσει τῆς ἑορτῆς τῶν Τοναίων.

Εἰκ. 5. Νόμισμα τῆς Σάμου.

Ὁ ναός, λοιπόν, ἐν τοῖς ἐρείπιοις τοῦ ὁποῖου εὐρέθη ἡ ζωφόρος, δὲν ἦτο ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἢ τῆς Δικτύνης ἢ Ἀφαίας¹, ἀλλὰ ναὸς τῆς Ἑρας — Ἑραῖον ἐν Κυδωνία — ἐγερεθὲν ὑπὸ τῶν ἐπανιδρυτῶν τῆς Κυδωνίας Σαμίων καὶ ἐξωραϊσθὲν μὲ ζωφόρον ὑπενθυμίζουσαν, διὰ τῆς παραστάσεώς της, τὴν σχετικὴν μὲ τὴν ἀπόπειραν ἀπαγωγῆς τοῦ θαυματουργοῦ ξοάνου τῆς Ἑρας ἑορτὴν τῶν Τονέων, τὴν τελουμένην κατ' ἔτος ἐν τῷ Ἑραίῳ τῆς Σάμου, πρὸς ἕξαρσιν τῆς θαυματουργικῆς δυνάμεως τοῦ ξοάνου της καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θρυλικοῦ γεγονότος τῆς ἀποπείρας ἀπαγωγῆς αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἐν Σάμῳ ἱεροῦ αὐτῆς.

Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἡ ἀνάγλυπτος αὕτη ζωφόρος τοῦ ἐν Κυδωνία ναοῦ τῆς Ἑρας εἶναι ἀπομίμησις, ἂν μὴ πανομοιότυπον, ζωφόρου σχετικοῦ κτίσματος ἐν Σάμῳ. Τῷ ὄντι, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ἑραίου τῆς Σάμου ἀνευρέθησαν τεμάχιά τινα ζωφόρου ἀρχαϊκῶν χρόνων (τοῦ 530 π. Χ.). Μεταξὺ τῶν λειψάνων τούτων διακρίνονται γυναικεῖα κεφαλὴ μετὰ πόλου, κόμης καὶ μέρος τοῦ ὄμου μετὰ χιτῶνος, ὁπίσθιον

¹ Ὡς ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἢ τῆς Δικτύνης ἢ τῆς Ἀφαίας καὶ ὡς ἔργον Αἰγινητῶν συνεργαζομένων μετὰ Κυδωνίων, ἐθεωρήθησαν ὅτι ἦσαν τὰ ἐρείπια ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἐφάνησαν, περὶ τὸ 1920, βορειοδυτικῶς τοῦ ἄλλοτε

Μουσουλμανικοῦ Νεκροταφείου Χανίων καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παρόδου, ἣτις δι' αὐτοῦ ἄγει ἐκ τῆς πόλεως (Χανίων) εἰς τὸ χωρίον Περιβόλια » (ΓΕΩΡΓ. ΔΕΛΕΔΑΚΙ, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Κυδωνίας, μέρος Α', σ. 47).

τμήμα ἵππου ὡς καὶ παράστασις κυμάτων, ἴσως ἐξ ἀπεικονίσεως τῶν Τυρρηνῶν ναυτῶν, εἰς οὓς ἀνετέθη ἡ ἀπαγωγή (βλ. ἄν. σ. 221). Πρβ. BUSCHOR, AM 1933, σ. 1 κ.έ.

Δὲν εἶναι παράλογον νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι μὲ τοιαύτην ζωφόρον παριστάνουσαν τὴν Ἑραν ἐν τῷ ναῖσκῳ τῆς καὶ ὑπενθυμίζουσαν τὴν ἐορταζομένην ἀπόπειραν ἀπαγωγῆς τῆς, ἐκοσμήθη καὶ ἡ ζωφόρος τοῦ ναοῦ τῆς Ἑρας, τὸν ὁποῖον ἴδρυσαν οἱ φυγάδες Σάμιοι οἱ ἐπανιδρύσαντες τὴν Κυδωνίαν τῆς Κρήτης, εἰς ἀνάμνησιν τῆς προελεύσεώς των καὶ εἰς ἐκδήλωσιν τῆς εὐγνωμοσύνης των πρὸς τὴν θεὰν τῆς πατρίδος των Σάμου*.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Δ. ΘΕΟΦΑΝΕΙΔΗΣ

* Εἰς τὸν Καθ. κ. Ν. Μ. Κοντολέοντα ὀφείλω τὴν ἐπομένην ὑπόδειξιν: Εἰς τὴν χαλκῆν ζώνην ἐκ Φορτέτσας τῆς Κρήτης (J. BROCK, Fortetsa, σ. 197 πίν. 115 καὶ 168) παρίσταται εἰς τὸ μέσον ἐνὸς ὀρθογωνίου πλαισίου ἢ ἀπολλώνειος (:) τριάς καὶ προσκεκολλημένοι σχεδὸν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ πλαισίου καὶ ὁ εἰς ὑπὲρ τὸν ἄλλον παρίστανται τοξόται, δεξιὰ καὶ ἀριστερά,

βάλλοντες ἐναντίον ἀρμάτων ἐπελαυνόντων. Ἡ ὁμοίότης πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Κυδωνίας εἶναι ἐκπληκτικὴ, παρὰ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Κυδωνίας παρίσταται μία μόνον γυναικεία μορφή ἀντὶ τῶν ἐκατέρωθι μίας ἀνδρικῆς ἰσταμένων δύο γυναικειῶν. Ἡ χαλκῆ ζώνη ἀνήκει εἰς τὸν ὄγδοον π.Χ. αἰῶνα καὶ εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα ἢ ἐπιβίωσις τοῦ θέματος.